

O komentiranem izboru Cankarjevih kritičnih in političnih spisov v nemškem prevodu

Ivan Cankar: *Weisse Chrysantheme. Kritische und politische Schriften.*

Aus Slowenischen übersetzt, mit Anmerkungen und einem Nachwort
versehen von Erwin Köstler.

Klagenfurt/Celovec: Drava Verlag, 2008. 510 str.

Jožica Čeh Steger

Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Koroška c. 160, SI-2000 Maribor
jozica.ceph@uni-mb.si

Ivan Cankar je pred dobrimi sto leti podobno kot drugi slovanski pisatelji, ki so tedaj živeli na Dunaju, o čemer na več mestih piše Stefan Simonek (npr. *Drei Blicke auf Wien*: I. Franko – J. S. Machar – I. Cankar, *Wiener Slawistisches Jahrbuch*, 1993, 131–143; *Distanzierte Nähe. Die slawische Moderne der Donaumonarchie und die Wiener Moderne*, 2002), doživel avstroogrsko prestolnico v večplastnem spektru od začetnega navdušenja nad očarljivo privlačnostjo njenega vele mestnega utripa do različnih oblik distanciranja v smislu dojemanja tuje, za slovensko nacionalno in jezikovno identiteto nevarne in celo sovražne politične trdnjave. V ta kontekst se seveda potrebno postaviti tudi Cankarjevo dunajsko literarno ustvarjanje, potekajoče domala izključno v slovenščini (enajst nemških pesmi s šaljivo tematiko plinskega svetilnika na dunajskem Ringu za časa pisateljevega življenja najbrž ni bilo nikjer objavljenih). V času več kot desetletnega bivanja v tedanji avstroogrski metropoli je ostal Cankar za nemško govorečega naslovnika, če odmislimo neliterarne prispevke v časopisu *Süden* in novinarsko delo pri *Die Information*, skorajda povsem neznano ime, kljub temu da so se prevodi njegovih del v nemščino po zaslugi Zofke Kveder (v letih od 1900 do 1903 v praški *Politiki* objavljenih osem tekstov iz *Vinjet* ter leta 1903 v prilogi istega časopisa v nadaljevanjih roman *Na klancu*) začeli zgodaj in skoraj sočasno s pisateljevim ustvarjenjem v slovenščini. Ta precej intenzivna prevajalska faza se je z letom 1905 tudi zastavila (Köstler 2000: 134). Ob tem velja omeniti, da je Cankar pokazal kar nekaj zanimanja za sodelovanje v časopisu *Österreichische Rundschau*, v katerem je bila leta 1905 v Vidičevem prevodu, ki pa je bil po Cankarjevem mnenju slab (CZD 28, 207), prej kot v slovenščini objavljena in posebej za ta časopis napisana novela *Budalo Martinec*. Cankar se je po tej objavi v uredništvu časopisa tudi osebno predstavil in obljubil, da bo napisal zanj avtobiografijo (CZD 28, 207) in črtico o življenju slovenskih umetnikov

v Cukrarni z naslovom *Ein Totenhaus*. Čeprav je spomladi naslednjega leta pod tem naslovom v uredništvo časopisa poslal (znova v Vidičevem prevodu) četrto poglavje iz romana *Nina* in je še junija istega leta, kakor je zagotavljal Schwentnerju (CZD 13, 273), računal na njeno skorajšnjo objavo, se to ni zgodilo, prav tako se mu ni uresničila želja, s katero je pogojeval celo svoje podaljšanje bivanja na Dunaju, to je, da bi na nemški oder spravil katero od svojih dram, kar je zaupal v pismu Anici Lušin z dne 25. 9. 1902 (»Spraviti moram kako svojo dramo na nemški oder; najlažje bi šlo morda v Berlinu. To sem se namenil in to bom izvršil z vso trdovratnostjo, ki je v moji naturi«, CZD 27, 368).

Prevajalci za časa pisateljevega življenja kakor tudi številni poznejši med drugim tudi ali predvsem zaradi prešibke jezikovno-prevajalske kompetence niso zmogli predstaviti Cankarja tako, da bi v nemščini zazveneli vsi njegovi registri in stilni odtenki, in ne doseči tistega, kar je sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja uspelo dunajskemu slavistu Erwinu Köstlerju in celovski Založbi Drava: po skoraj stoletni zamudi popoln preboj Cankarja v nemško govoreči prostor. Kritiki in raziskovalci so po izidu Köstlerjevih prvih dveh knjig, v katerih so zbrane Cankarjeve dunajske črtice in novele (*Vor dem Ziel*, 1994, 1998; Pavličeks Krone, 1995), pisali o nemškem odkritju velikega slovenskega pisatelja svetovnega formata, več kot desetletje bivajočega na Dunaju, ter poudarjali, da je dunajski moderni in njeni očarljivi podobi avstroogrske prestolnice sopostavil kontrastno podobo njegovega predmestja (npr. Karl-Markus Gauss: *Wien von unten*, *Der Standard* (4. 12.) 1999, Stefan Simonek: *Slowenische Weltliteratur, österreichisch geprägt*, *Literatur und Kritik*, November 1996).

V pričujoči knjigi je Köstler ob precej hibridni *Beli krizantemi*, sestavljeni iz kritičnih, polemičnih in esejističnih pasaž ter vloženih paraboličnih zgodb, ki je leta 1910 izšla pri Schwentnerju v posebni knjigi kot pisateljev svojevrstni obračun z literarnimi kritiki, pridružil še 44 kritik, člankov, polemik, govorov in drugih zapisov o literaturi, likovni umetnosti, kulturi in politiki, kar je približno polovica besedil, prvotno objavljenih v periodičnem tisku med letoma 1897 in 1918 ter pozneje uvrščenih v 24. in 25. knjigo Cankarjevega *Zbranega dela*. K posameznim tekstom je prevajalec na koncu knjige dodal še opombe, seznam virov in literature ter obsežno spremno besedo. Pri izbiri besedil je Köstler (2008: 425) sledil esejem, kritikam, polemikam in člankom, s katerimi je potekalo Cankarjevo kritično osvetljevanje domačih kulturnih razmer in uveljavljanje moderne slovenske literature doma, nadalje člankom in govorom, v glavnem od leta 1907 naprej, ki predstavljajo pisatelja kot kulturnega ter političnega misleca oziroma govornika in jih je z današnjega vidika razumeti kot pomembne dokumente slovenske kulturne zgodovine, ter nekaterim člankom, ki dodatno

osvetljujejo zgodovinski kontekst in pisateljevo vsestransko dejavnost. Iz izbora je izločil nedokončane in neobjavljene tekste, tiste, ki so bili zaradi specifične vsebine za izbor manj pomembni, nekatere v obe omenjeni knjigi zbranega dela uvrščene literarne prispevke kakor tudi besedila z redundantno vsebino. Tako izbrana besedila so nato razporejena v tri količinsko različne razdelke. Medtem ko je v prvem (Literatur) zbranih 17 in v tretjem (Politik) 22 besedil, so bila lahko v drugi razdelek (Bildende Kunst) zaradi njegove tematske zoženosti uvrščena le štiri besedila (Slovenski umetniki na Dunaju, Druga južnoslovanska umetniška razstava, Naši umetniki, Jakopičev paviljon).

Cankar je v tem izboru kritičnih in političnih spisov, ki na podlagi Köstlerjeve odlične jezikovne in prevajalske kompetence do potankosti ohranjajo jezikovno niansiranost in slogovno izbrušenost izvirnika ter po kronološkem zaporedju odstirajo tedanje literarne in kulturturnopolitične razmere na Slovenskem, predstavljen ne le kot literarna in kulturna avtoriteta svojega časa, temveč tudi kot izjemen, ob izbruhu prve svetovne vojne celo vizionaren slovenski politični mislec in govornik, ki je kljub svojemu političnemu angažmaju, ko je leta 1907 neuspešno kandidiral za državnega poslanca na listi Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, znal ohraniti potrebno distanco do te kakor tudi do vseh drugih političnih grupacij. S tega vidika so sprejemljive tudi ugotovitve, da so v izbor uvrščeni domači vsi dokončani in objavljeni politični članki ter govori in predavanja iz 25. knjige Cankarjevega Zbranega dela, da politični članki, če ne upoštevamo samostojne Bele krizanteme, v izboru prevladujejo, da so nekateri prispevki iz tega razdelka (Politik) tudi bolj literarno- in duhovnokritične ali kulturturnopolitične narave (npr. Almanahovci, Slovensko ljudstvo in kultura) ter da so bila besedila o literarnokritičnih in kulturnih zadevah bolj podvržena izboru. Odločitvi za predstavitev političnih člankov na enem mestu je najbrž potrebno pripisati dejstvo, da je v ta izbor uvrščenih tudi šest besedil, ki so bila natisnjena že v Köstlerjevih prejšnjih knjižnih edicijah, pri čemer mislimo na članek *Wie ich zum Sozialisten wurde* (2008: 286–297) iz zbirke *Vor dem Ziel* (1994, 1998) in na pet besedil (*Blutige Tage in Ljubljana*, 2008: 271–274, 2000: 19–21; »Unsere schöne Heimat«, 2008: 275–280, 2000: 77–81; *Die Unentgeltlichen*, 2008: 128–131, 2000: 44–46; *Ministerielle Kommission*, 2008: 336–338, 2000: 86–88; *Stille*, 2008: 322–325, 2000: 81–84) iz knjige *Materialien § Texte* (2000). Ker so bili tudi v prvem razdelku (Literatur) v žarišču Köstlerjeve predstavitve predvsem Cankarjevi kritični pogledi na v njegovem času aktualno slovensko literarno in kulturno dogajanje, to je od druge polovice devetdesetih let 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, je iz izbora izpadel na primer tudi Cankarjev v nemščini napisani prispevek *Slowenische Literatur seit*

Prešeren, ki je bil leta 1900 objavljen v časopisu *Der Süden*. Köstler je na izločitev tega literarnozgodovinsko zanimivega besedila v spremni besedi tudi korektno opozoril s pojasnilom, da je v tem primeru zaradi vsebinske sorodnosti raje izbral predavanje *O slovenski literaturi* (1911), ker da je v njem slovenska literatura definirana interdisciplinarno in je obenem markanten dokaz za Cankarjevo politično pojmovanje kulturnega dela (2008: 426). Čeprav tudi prvemu, enajst let starejšemu zapisu o razvoju slovenske književnosti ni mogoče odreči interdisciplinarnega pristopa, so v drugem Cankarjeve ugotovitve o razvoju in dosežkih slovenske literature še močnejše vpete v konkretne kulturne, politične in socialne razmere, pri čemer je z razpravljanjem o ilirizmu, Vrazu in Ilešiču upoštevan tudi konkreten regionalni prostor, saj je Cankar s tem predavanjem nastopil 1911. leta na zborovanju učiteljskega društva v Gradišču v Slovenskih goricah. V obeh prispevkih je že pred dobrim stoletjem razpravljal o slovenski literaturi z vidika njenega pomena in dosežkov v kulturnem prostoru ter močno nasprotoval sočasni pozitivistični literarni zgodovini (Kleinmayr, K. Glaser, I. Grafenauer), v predavanju pa o literarnozgodovinski metodi neposredno spregovoril in poudaril tudi danes zelo aktualno misel o preučevanju književnosti v kontekstu kulturne zgodovine (»Zato bi morala zgodovina slovenskega slovstva biti hkrati splošna kulturna zgodovina slovenskega naroda, morala bi pokazati, na kakšnih temeljih, ob katerih vplivih in v kakšnih političnih in socialnih razmerah se je književnost razvijala«, CZD 24, 207).

Primerjava teh vsebinsko podobnih, vendar jezikovno različnim naslovnikom namenjenih prispevkov pokaže tudi na Cankarjeve ambivalentne izjave glede vloge tujih literarnih smeri in tokov za slovensko književnost, pri čemer smo pozorni na tiste ob koncu 19. stoletja. Medtem ko je v prvem prispevku nemško govorečemu bralcu potencirano poudarjal neodvisnost slovenske literature od evropskih vplivov (»Slovenci imajo popolnoma narodno književnost; privlačna sila domače grude je tolikšna, da se ji ne more odtegniti noben resnični pesnik. Ta močna narodna individualnost ni poroštvo samo za nadaljnji napredek slovenske književnosti, temveč tudi za boljšo politično prihodnost naroda«, CZD 24: 320), je v drugem, enajst let mlajšem in namenjenem domačemu naslovniku, precej bolj stvaren (»S pravim umetniškim instinktom so (Kette, Župančič, Murn, op. J. Č. S.) iskali vréla prave poezije tam, kjer teče najčistejši: v narodni pesmi. /.../ In kakor nobeno svetovno gibanje ne gre mimo nas Slovencev, ne da bi ostavilo globok sled tudi med nami, tako je gledala tudi mlada generacija z odprtimi očmi in sprejemljivim srcem«, CZD 25, 217). Primerjava bi nas lahko hitro napeljala na misel, da je Cankar močnejše poudarjal neodvisnost slovenske literature od tujih vplivov, ko je o njej poročal nemško govorečemu bralcu, vendar se takšno sklepanje zalomi že ob prav tako v nemščini

pisanem prispevku *Skizzen* (1900), v katerem je pisal o razveseljivih dosežkih moderne južnoslovanske črtice, ki so lahko nastali le v odprtem dialogu z moderno evropsko literaturo. Uvodnemu razmišljanju o umetniški formi, ki je po Cankarju izraz konkretne dobe in jo vsakokratna umetnost prevzema kot nekakšno občo last, je dodal tudi v poznejših spisih o literaturi kakor tudi o likovni umetnosti večkrat zapisano ugotovitev o posebnosti slovenske oziroma južnoslovanske moderne, ki je v primerjavi z drugimi, posebej navaja nemško moderno, trdno speta z narodom in zato manj odprta za posnemanje tujih vplivov (»Naša 'moderna' /.../ si pogosto sposoja obliko, v svoji najgloblji vsebini, v svojih mislih in čustvih pa ostaja docela slovanska, in to južnoslovanska«, CZD 24, 312).

Cankar je misel o ohranjanju narodnega občutja v slovenski umetnosti in nujnosti prevzemanja modernih oblik, kakor je pisal v nemškem prispevku *Skizzen* (1900), ponovil na primer tudi v slovenskem poročilu o uspehu slovenskih impresionistov na Dunaju (*Slovenski umetniki na Dunaju*, 1904). Zagovarjal je seveda pristno narodno umetnost, ta se po njegovem izraža zgolj v narodnem občutju ter v modernih, za vsako literarno obdobje specifičnih formah, in jo je potrebno ločiti od trivialne, na robatem jeziku in folklornih rekvizitih temelječe narodne umetnosti, ki je bila prav tako predmet Cankarjeve ostre kritike (»Dunajska kritika je povedala tisto, kar bi človek slovenskemu občinstvu in slovenskim kritikom brez uspeha pridigal. Da namreč narodna umetnost ni odvisna od zunanje snovi, da je odvisna komaj od motiva in da je odvisna v prvi vrsti od občutja, od tiste štimunge, ki je lastna samo slovenskemu umetniku in drugemu nikomur«, *Slovenski umetniki na Dunaju*, CZD 24, 121). Ker je izbor Cankarjevih kritičnih spisov, ki daje zelo širok vpogled v slovenski literarni in kulturni prostor, namenjen v prvi vrsti nemško govorečemu bralcu in raziskovalcu, je ob vprašanju Cankarjeve recepcije modernih literarnih smeri in tokov zagotovo zanimivo, na katera imena iz evropske moderne se je skliceval in kako jih je vrednotil. Seveda je za ugotavljanje literarnega obzorja nekega avtorja potrebno upoštevati celoto njegovega literarnega in metaliterarnega opusa. Cankar je bil od Slovencev sredi devetdesetih letih 19. stoletja, ko je jeseni 1896 prvič prišel na Dunaj, z modernimi evropskimi literarnimi smermi in tokovi zagotovo najbolj seznanjen in se je tedaj zelo dobro zavedel tudi potrebe po internacionalizaciji slovenske literature. Že leta 1896 je v pismu bratu Karlu za slovenski literarni klub na Dunaju uporabil Bahrov pojem moderna (»Naš klub se imenuje časih »Moderna«, CZD 26, 26), izraz je pozneje zapisal tudi v prispevku *Skizzen* (1900), vendar je v devetdesetih letih 19. stoletja pogostejše uporabljal izraze dekadenca (*Dve izvirni drami*, 1898, »Popevčice milemu narodu«, 1899), tudi »plava romantika«, »plavi cvet«, »nova poezija« (*Dve izvirni drami*, 1898), »moderna lirika« (*Naša*

lirika, 1897), ki so mu največkrat pomenili kar celoto subjektivističnih smeri in tokov ob koncu 19. stoletja. V feljtonu Strupene krote (1897) je denimo citiral Dehmela in med drugim zapisal, da ga politika sploh ne zanima in da tiči ves »v dekadentih in v ruski psihologiji« (CZD 24, 487). Že kmalu zatem je v dveh kritikah (Dve izvirni drami, 1898, »Popevčice milemu narodu«, 1899), ki pa v pričujoči izbor nista vključeni, navedel vrsto zelo različnih imen iz tedanjega evropskega literarnega in filozofskega diskurza (Dve izvirni drami: Hauptmann, Rostand, Emerson, Svedenborg, Verlaine, Dehmel, Maeterlinck, Altenberg; »Popevčice milemu narodu«: Verlaine, Baudelaire, Dehmel, Liliencron, Bierbaum, Hartleben, Hofmannsthal, George). V kritiki (Dve izvirni drami, 1898) je med največje moderne umetnike prištel Verlaina, Maeterlincka in Altenberga, opozoril na nevarnost golega posnemanja teh avtorjev, obenem pa zelo ostro grajal slovensko slogovno okorelo, formalistično in za »mili narod« pisano liriko ter zaprtost slovenskega literarnega prostora za moderne literarne tokove, kar je v tem času, potem ko so bili leta 1897 v Ljubljanskem zvonu zavrnjeni njegovi Dunajski večeri, preizkusil tudi na lastni koži. Okoli leta 1900, po programski odločitvi za družbenokritično literaturo, so imena evropske moderne iz Cankarjevih kritičnih spisov, kakor kaže tudi pričujoči izbor, izginila ali pa je kakšno le še tu in tam zapisano.

V Cankarjevih kritičnih spisih, namenjenih slovenskemu ali nemško govorečemu bralcu, kakor kažejo navedeni primeri, glede pogledov na odprtost slovenske literature za tuje literarne vplive, ni večjih razlik. Povsod je zagovarjal pravo umetnost pred golim posnemanjem tujega, samobitnost slovenske literature pa branil ne glede na slovensko ali nemško recepcijo prispevka. Za presojanje Cankarjevih pogledov v zvezi z internacionalizacijo slovenske literature je zato odločilnejšega pomena kronologija besedil, kar je v tem izboru, ki vključuje tudi nemško pisane prispevke, dosledno upoštevano. Dvanajstim knjigam Köstlerjevega Cankarja v nemščini (Vor dem Ziel, 1994; Pavličeks Krone, 1995; Das Haus der Barmherzigkeit, 1996; Aus fremdem Leben, 1997; Traumbilder, 1998; Nina. Kurent, 1999; Knechte, 2001; Der Sünder Lenart, 2002; Frau Judit, 2003; Die Fremden, 2004; Marin Kačur, 2006; Am Hang, 2007) ter knjižni izdaji materialov in tekstov (Materialien § Texte, 2000) se je lani pridružila nova knjiga (Weisse Chrysantheme. Kritische und politische Schriften, 2008), v kateri je Ivan Cankar v nemško govorečem prostoru prvič predstavljen tudi kot oster kritik, luciden esejist ter kulturnopolitični mislec in govornik. Želimo si lahko, da bo Köstler tej obsežni in skrbno pripravljeni knjigi kmalu dodal novega Cankarja v nemškem prevodu.